

Bir İ'caz Tefsiri: İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânnî'l-İcâz

An I'jaz Interpretation: İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânnî'l-İcâz

Veysel GÜLLÜCE

Prof. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı/Erzurum Atatürk University Faculty of Theology Department of Tafsir, Erzurum/Turkey, adem_dolek@hotmail.com, orcid.org/0000-0001-7494-1151

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü - Article Type	Araştırma Makalesi / Research Article
Geliř Tarihi - Date Received	27 Ekim / October 2021
Kabul Tarihi - Date Accepted	30 Kasım / November 2021
Yayın Tarihi - Date Published	28 Aralık / December 2021
Yayın Sezonu	Aralık - December
Issue - Sayı	12

Atıf / Cite as: GÜLLÜCE, Veysel. "Bir İ'caz Tefsiri: İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânnî'l-İcâz: [An I'jaz Interpretation: İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânnî'l-İcâz]". *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi - Katre International Human Studies Journal* 12 (December/Aralık 2021), 80-100. Doi: 10.53427/katre.1016060.

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and confirmed to include no plagiarism. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/katre/policy>

Copyright © Published by İstanbul İlim ve Kültür Vakfı / Istanbul Foundation for Science and Culture, İstanbul, Turkey. All rights reserved.

Bir İ'caz Tefsiri: İşârâtü'l-İ'câz fi Mezânni'l-İcâz

Veysel GÜLLÜCE

Öz

XX. yüzyıl müfessirlerinden Bediüzzaman Saîd Nursi, Risale-i Nur Külliyyatı adı altına topladığı eserlerinde genelde Kur'ân'ın ana konuları olan tevhid, nübüvvet, ahiret ve adalet konularına dair âyetleri ele alarak tefsir etmiştir. Bu eserler imanî konuları ele alması münasebetiyle “konulu tefsir” sayılabileceği gibi, daha çok itikâdî konulara ağırlık verdiği için *kelâmî* veya *itikâdî* tefsir olarak da değerlendirilebilir. *İşârâtü'l-İ'câz fi Mezânni'l-İcâz* adlı tefsiri ise klasik tefsirler tarzında yazılmış, ağırlıklı olarak Kur'ân'ın nazmındaki i'câz yönünü ele aldığı, Fatiha Suresi ile Bakara Suresi 1-32. âyetlerin sırayla tefsir edildiği bir eserdir. *İşârâtü'l-İ'câz* tefsiri üslup ve muhtevasıyla pek çok orijinal özellikler gösterdiği gibi, telif tarzı ile de orijinaldir. Bu eser Birinci Dünya Savaşı sırasında Ruslarla yapılan savaş esnasında savaş hattında zor şartlar altında yazılmıştır. Nursî'yi bu esere yazmaya sevkeden temel sebep İngiliz Sömürgeler Bakanı Gladiston'un Kur'an hakkındaki menfi sözleridir. Nursî, Kur'an'a yapılan saldırıların arttığı bir ortamda i'cazının kendisini koruyan bir zırh olduğunu belirterek i'caz ağırlıklı bir tefsir yazmaya başlamış, ancak sadece bir cildini yazabilmiştir. Bu makalede dokümanter analiz yöntemi kullanılarak *İşârâtü'l-İ'câz* tefsirinin çeşitli ve orijinal yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, Said Nursî, İ'caz, İşârâtü'l-İ'câz, Nazım.

An İ'jaz Interpretation: İşârâtü'l-İ'câz fi Mezânni'l-İcâz

Abstract

Bediüzzaman Said Nursi, one of the commentators of the 20th century, in his works he collected under the name of Risale-i Nur Collection, interpreted the verses about Tawhid, Prophethood, Hereafter and Justice, which are the main subjects of the Qur'an in general. These works can be considered as “thematic tafsir” as they deal with faith issues, or they can also be evaluated as theological or theological tafsir because they focus more on theological issues. His tafsir, *İşârâtü'l-İ'câz fi Mezânni'l-İcâz*, was written in the style of classical tafsir and mainly deals with the aspect of i'jaz in the verse of the Qur'an, Surah Fatiha and Surah Al-Baqara 1-32. It is a work in which the verses are interpreted in order. While Nursi's Works show many original features in terms of

style and content, they are also original in style and composition. These Works were mostly written in the mountains, in the country side, in prisons, under difficult conditions. The commentary on Isharat al-İ'jâz, on the other hand, was written in a very different environment, on the battlefield, in a situation where he expected to be a martyr at any moment. The main reason that prompted Nursi to write this work is the negative words of British Colonial Minister Gladiston about the Qur'an. In an environment where the attacks on the Qur'an increased, Nursi started to write a tafsir based on i'jaz, stating that i'jaz is an armor that protects him, but he was able to write only one volume. In this article, various and original aspects of Isharat al-İ'jâz tafsir have been tried to be revealed by using the method of documentary analysis.

Keywords: Interpretation, Kur'an, Said Nursi, I'jaz, İşârâtü'l-İcâz, Thematic Interpretation.

Giriş

Hız. Muhammed (s.a.s) nübüvvetle gönderilip Kur'an'ı tebliğ etmeye başladığı zaman Mekke müşrikleri, geçmiş kavimlerin kendi peygamberlerinden istedikleri gibi, onun nebi olduğuna dair hissî mucizeler¹ göstermesini istemişlerdi.² Ancak onlar ne kadar hissî mucize isteseler de Yüce Allah nazarlarını Kur'an'a çevirerek "*Kitab'ı sana indirmemiz onlara yetmez mi?*"³ buyurdu.

Cahiliye döneminde Arap edebiyatı en yüksek seviyesinde bulunuyordu. Şâirlerin toplum üzerindeki etkisi çok büyüktü. Bazen bir şair, şiiriyle iki kabileyi savaştırır, bazen de uzun yıllar devam eden savaşı sona erdirip kabileleri barıştırdı.⁴Cenâb-ı Hak Hz. Peygamber'e (a.s) Araplar arasında revaçta olan şiirlerinin fevkinde edebî bir mucize verdi. Çünkü âdetullaha uygun olan, peygamberlerine kendi dönemlerinde revaçta olan şeyler cinsinden mucizeler vermektir.

Kur'ân, belâgat ve fesâhatta o kadar yüksek bir dereceye sahipti ki, inkârcılara karşı meydan okuyarak (tahaddî) "o halde hadi onun bir benzerini getirin!" talebi karşısında dönemin en büyük şairleri bileâciz

¹ Hissî Mucize, duyu organlarıyla hissedilebilen, görülüp işitilen, dokunulabilen türden mucizelerdir.

² Bk. el-En'âm 6/7, 8, 37, 109, 111, 124, 158; Yunus, 10/20; Hûd 11/12; er-Ra'd 13/7, 27, 31; el-Hicr 15/7-8; el-İsrâ 17/90, 91, 92, 93, 95; Tâhâ 20/133; el-Enbiyâ 21/5; el-Furkân 25/8, 21; el-Kasas 28/48; el-Ankebût 29/50; Fussilet 41/ 14; el-Câsiye 45/25; el-Müddessir 74/52.

³ el-Ankebût 29/49-51.

⁴ Bediüzzaman Said Nursi, *Sözler* (25. Söz) (İstanbul: Envâr Neşriyat,1991), 495

kalmışlardı. Kur'ân tamamına veya bir kısmına nazîre getirilmesi bakımından üç aşamalı meydan okumasını sürdürdü:⁵

Birinci aşamada, *“Yahut, Onu kendisi uydurdu!, mu diyorlar? Hayır, onlar iman etmezler. Eğer iddialarında samimi iseler Kur'ân'ın benzeri bir söz meydana getirsinler.”*⁶ âyetiyle inkârcılardan Kur'ân'ın tamamına⁷ nazîre getirmelerini istedi.

İkinci aşamada nazîre getirilmesini istediği miktarı düşürüp *“Yoksa, 'Onu (Kur'ân'ı) kendisi uydurdu' mu diyorlar? De ki: Eğer doğru iseniz Allah'tan başka çağırabildiklerinizi (yardıma) çağırın da siz de onun gibi uydurulmuş on sûre getirin.”*⁸ âyetiyle yalnız on sûresine nazîre getirmelerini istedi. Kur'ân bu çağrıyı yaparken nazîre getirmeyi tek bir şahıstan değil cinlerin de yardımını almaları suretiyle, onların tamamından istemiştir: *“De ki: Eğer insanlar ve cinler, birbirine yardımcı olarak bu Kur'ân'ın bir benzerini ortaya koymak için bir araya gelseler, yine de benzerini ortaya koyamazlar.”*⁹

Üçüncü aşamada nazîre getirilmesi istenen sûre sayısı şu âyetlerle tek bir sûreye kadar indirildi:¹⁰ *“Onu uydurdu mu? diyorlar. De ki: Onun sûrelerine benzer bir tek sûre meydana getirin. İddianızda samimi iseniz, Allah'tan başka çağırabileceklerinizi de çağırın.”*¹¹ ve *“Eğer kulumuza indirdiklerimiz hakkında herhangi bir şüpheye düşüyorsanız, haydi onun benzeri bir sûre getirin. Eğer iddianızda doğru iseniz Allah'tan gayri yardımcılarınızı da çağırın.”*¹²

Bu tahaddî karşısında müşrikler, Kur'an'ın bir sûresine nazire getirebilmiş olsalardı davalarını kazanmış olacaktı. Çünkü onlar Hz. Peygamber'in Kur'an'ı uydurduğunu iddia ediyorlardı. Kur'ân gibi bir metni ortaya koyabildiklerini gösterebilirlerdi, iddialarında haklı

⁵ Bu üç aşamalı süreç, genel kabule göre olup Reşid Rıza gibi bazı müfessirlere göre ise, tahaddî âyetlerinin nüzul sırası bu aşamalara göre değildir. Bu âyetler Kur'ân'ın ilahî kelam olduğuna inanmayanların iddia ve şüphelerine cevap mahiyetindedir. (Bu konuda bkz. Mehmet Salmazzem, *“Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Kronolojisine Dair Farklı Bir Yaklaşım”*, *EKEV Akademi Dergisi* 19/64 (2015), 115-134.

⁶ et-Tûr 53/33-34.

⁷ Bu âyetle Kur'an'ın son hali kadar değil, âyetin indiği zamandaki miktarı kadar nazire getirmeleri istenmiştir. Tûr sûresinin genel olarak 34. - 36. sıralarda nazil olduğu kabul edilir. Meselâ 34. sırada nazil olmuşsa âyette geçen “mislihî; onun benzeri” (et-Tûr 52/34) ifadesiyle o zamana kadar nazil olan sûreler kastedilmiştir. Yani 34 sûrenin benzerinin getirilmesi istenmiştir.

⁸ Hûd 11/13.

⁹ el-İsrâ 17/88.

¹⁰ bkz. Muhammed Ali es-Sabunî, *et-Tibyân fî Ulumi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kalem, Dımaşk, h. 1408; Ali Bakkal, “Kur'ân'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Katre* 2 (2016), 1 vd.; Murat Serdar, “Kelâm'da Delâilü'n-Nübüvve Bağlamında İ'câzu'l-Kur'ân Meselesi”, *Katre* 2 (2016), 30 vd.

¹¹ Yûnus 10/38.

¹² el-Bakara 2/23.

olduklarını ispatlamış olacaktı. Fakat onlar Kur'ân'a nazîre getirmek yerine, canlarını ve mallarını ortaya koyarak Hz. Peygamberle savaşmayı tercih ettiler. Yani kolay yolu bırakıp, zor olanı tercih ettiler.¹³ Bediüzzaman, Câhız'ın bu konudaki ifadesini "Muaraza-i bi'l-huruf (sözle karşılık vermek) mümkün olmadı, muharebe-i bissü'yûfa (kılıçla savaş) mecbur oldular." şeklinde veciz bir şekilde özetlemiştir.¹⁴

Kur'an'ın i'câzı konusunu ilk olarak ele alanlar Mu'tezile bilginleridir. İ'caz yönüyle ilgili ilk farklı görüşler de yine Mu'tezile âlimleri arasında çıkmıştır. Nazzâm'a (ö. 231/845) göre dil ve üslûp yönünden Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzeri yapılabilsede dahi Cenâb-ı Hak kullarının elinden bunu gerçekleştirme gücünü aldığı için yapmaktan aciz kalmışlardır. Bu görüşe *sarfe* ismi verilmiştir. Nazzâm'ın öğrencisi Câhız (ö. 255/869) ise Kur'an'ın i'câzının nazmında olduğunu söylemiş ve Kur'an'ın erişilmesi imkânsız bir dil mucizesi olduğunu belirtmiştir. Buna Nazım teorisi denilmiştir. Âlimlerin kahir ekseriyeti tarafından benimsemiş bir görüştür. Onun *Nazmü'l-Kur'an* adlı eseri bu hususu oldukça kanıtlayıcı niteliktedir. Daha sonra hemen her asırda i'câzül-Kur'an'la ilgili çeşitli eserler yazılmıştır.¹⁵ Zemahşerî, İbnAtiyye ve Fahreddin Râzî gibi müfessirler tefsirlerinde i'cazla ilgili önemli bilgilere yer vermişlerdir. Bediüzzaman Said Nursî ise *İşârâtü'l-İ'câz* (اشارات الاعجاز في مظان الایجاز)¹⁶ adlı eserinde ağırlıklı olarak Kur'ân'ın nazmındaki i'caz yönünü ele almıştır. Bir bakıma Câhız'ın nazım teorisini tefsirinde güzel bir şekilde tatbik etmiştir.

1. Bediüzzaman'ı İşârâtü'l-İ'câz'ı Yazmaya Teşvik Eden Âmiller

Bediüzzaman'ı Kur'an'ın i'câzını açıklamaya yönelik bir tefsir yazmaya sevkeden iki âmil olduğunu söyleyebiliriz. Birincisi Gladiston'un Kur'an hakkındaki menfi sözleri, ikincisi ise rüyâ-i sâdıkasıdır.

Bediüzzaman Van'da bulunduğu sıralarda (1884-1907) neşriyat ve gazeteleri iyi takip ederdi. Bilhassa İslâm dini ve İslâm dünyasıyla ilgili mevzularla daha çok meşgul olurdu. Bir gün Van valisi Tahir Paşa, Bediüzzaman'a, bir gazetede çıkan müthiş bir haber göstermişti. Habere göre İngiliz Avam Kamarasında Müstemlekeler Nazırı Gladiston elindeki Kur'an-ı Kerim'i göstererek şöyle demişti:

¹³ Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbub el-Câhız, *Hz. Muhammed'in Nübüvvet Delilleri (Huucecü'n-Nübüvve)*, (Metin ve çeviri), çev. İbrahim Halil Erdoğan (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 124-125.

¹⁴ Bediüzzaman Said Nursî, *Mektûbat* (İstanbul: Söz Neşriyat, 2012), (19. Mektup 18. İşaret, 2. Nükte), 268.

¹⁵ Yusuf Şevki Yavuz, "İ'câzül-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/403-406.

¹⁶ Telif tarihi: 1914-1916.

“Bu Kur’an Müslümanların elinde buldukça biz onlara hâkim olamayız. Ne yapıp yapmalıyız, ya Kur’an’ı ortadan kaldırmalıyız veya Müslümanları ondan soğutmalıyız.”

Bu haber Bediüzzaman’ın ruhunda müthiş bir feveran ve gayret uyandırdı. “Kur’an’ın sönmez ve söndürülmez mânevî bir güneş olduğunu ben dünyaya göstereceğim ve isbat edeceğim.” diyerek¹⁷ Kur’an’la ilgili önemli çalışmalar yapacağını ilan etti.

Bu dönemde bir de şöyle bir rüya görmüştü: Kendisi Ararat Dağı denilen meşhur Ağrı Dağı’nın altındadır. Birden o dağ, dehşetli bir şekilde infilak eder. Dağ gibi parçaları dünyanın her tarafına dağılır. O dehşetli hal içinde iken merhûme annesi de yanındadır. Annesine “Ana, korkma! Cenâb-ı Hakkın emridir; O Rahîmdir ve Hakîmdir.” diyerek onu teskin etmeye çalışır. Aniden önemli bir zat belirir ve kendisine emredercesine “İ’câz-ı Kur’ân’ı beyan et.” der ve bu sözü duyar duymaz uyanır.

Bediüzzaman bu rüyayı şöyle tabir eder: Büyük bir infilâk olacak. O infilâk ve inkılâptan sonra, Kur’ân etrafındaki surlar yıkılacak ve Kur’ân’a hücum edilecek; İ’câzı onun çelik bir zırhı olacak ve doğrudan doğruya Kur’ân kendi kendini müdafaa edecek. Ve şu i’câzın bir nevini şu zamanda izharına, haddimin fevkinde olarak, benim gibi bir adam namzet olacak. Ve namzet olduğumu anladım.¹⁸

Bediüzzaman bu rüyayı bir görevlendirme addeder. Artık Kur’ân’ın i’câzını ortaya koymak, inkâr edenlere karşı Kur’ân’ın ilahî bir kelam olduğunu ispatlamak hayatının gayesi haline gelmiştir. Bunun için gerek Eski Said gerekse Yeni Said¹⁹olarak isimlendirdiği dönemlerde çeşitli eserler yazar. *İşârâtü'l-İ’câz fî Mezânni'l-Îcâz* adlı eseri de Eski Said döneminde bu gayeye matuf olarak yazdığı bir eserdir. Arapça olarak telif ettiği ve ağırlıklı olarak Kur’ân’ın nazmındaki i’câzyönünü ele aldığı bu tefsirinde, meşhur tefsirlerde olduğu gibi âyetler Mushaftaki tertibi üzere sırayla tefsir edilmiştir. Eser yalnız Fatıha sûresi ile Bakara sûresinin 1-32. âyetlerinin tefsirini ihtiva etmektedir.

Kur’ân’ın çeşitli i’câz yönleri hakkında her birinde farklı bir i’câz yönünü ele alacağı 60 ciltlik bir tefsir yazma niyetinde olan Nursî, bu tefsirini (*İşârâtü'l-İ’câz*’ı), i’câz yönlerinin en önemlisi olan “Kur’ân’ın nazmındaki i’caz” konusuna hasretmiştir. Bu durumu Tefsirinin girişinde hamdele ve salveleden sonra şöyle izah eder:

¹⁷ Necmeddin Şahiner, *Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursî* (İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1979), 72-73.

¹⁸ Nursî, *Mektubât*, 357.

¹⁹ Bediüzzaman, *Risale-i Nur külliyyatının telifinden önceki dönemini “Eski Said” sonraki dönemini ise “Yeni Said” olarak isimlendirmektedir.*

“Bil ki, bu “İşârât”tan maksadımız, Kur’ân’ın nazminin remizlerinden bir kısmının tefsiridir. Çünkü i’câz onun nazmindan tecelli eder. Parlak i’câz ancak onun nazminin nakışlarıdır.”

Bu girişten sonra, *İşârâtü'l-İ’câz* tefsirini bazı örneklerle birlikte daha yakından tanımaya çalışacağız.

2. İşârâtü'l-İ’câz’ın Yazıldığı Dönem ve Ortam

Birinci Dünya Savaşının ilk yıllarında cephede, avcı hattında, bazan at üstünde telif edilen *İşârâtü'l-İ’câz* tefsirinin müellifi Bediüzzaman, eserin girişinde “Tenbih” başlığı altında bu tefsiriyle ilgili olarak şu bilgileri verir:

“İşârâtü'l-İ’câz tefsirinin telifi, Birinci Dünya Savaşı’nın birinci senesinde, savaş cephesinde, kaynak ve müracaat edilecek eserler olmadığı halde telif edilmiştir. Savaş ortamının zorluklar ve sebep olduğu mahrumiyetler gibi çeşitli sebepler bu tefsirin çok veciz ve muhtasar bir surette yazılmasını gerektirmiştir. Bilhassa Fatıha suresinin tefsiri ve bu tefsirin ilk yarısı daha mücmel ve muhtasar bir surette yazılmıştır. Bu sebepler ise:

1. Çünkü o zaman, -Eski Saîd’in meramını veciz ve kısa ibarelerle ifade etmesine binaen- izaha müsamaha eder bir durumda değildi.
- ii. Eski Saîd çok zeki talebelerinin anlayış derecelerini nazarı itibara alıyordu. Başkalarının anlayışını düşünmüyordu.
- iii. Kur’ân’ın nazmındaki mucizekâr icâzların en ince ve en yüksek yönlerini beyan ettiği için ibareler kısa ve yüksek gelmiştir.

Fakat ben şimdi, bu kitaba Yeni Saîd’in nazarıyla göz gezdirdim ve gördüm ki, bu Tefsir içerdiği tedkikât sebebiyle, hata ve günahlarına rağmen haklı olarak Eski Saîd’in hediyelerinden güzel bir hediye sayılır.

Eski Saîd bu Tefsir’i yazdığı esnada şehadet mertebesine nail olmayı bekleyip gözetlerken aklına gelen manaları hâlis bir niyetle yazdığı ve belâgat kanunlarını ve Arabî ilimlerin düsturlarını tatbik ettiği için, onun herhangi bir yerini cerh edemedim. Ümit edilir ki, Bârî (azze ve celle) bu telifi günahlarına keffâret yapar ve bu tefsiri hakkıyla anlayan kimseler çıkar.

Eğer Dünya Savaşı’nın manileri olmasaydı, niyetim bu cüz’ün Kur’ân’ın i’câz vecihlerinden “nazmındaki i’câz” konusuna, diğer cüz’lerin her birinin de Kur’ân’ın diğer icâz yönlerine hasredilmesine yönelmişti. Diğer cüz’ler “Risaleler”de dağınık durumda olan Tefsir hakikatlerini bünyesine katsaydı Kur’ân-ı Mu’cizü'l-Beyân’ın hârîka ve câmi bir tefsiri olurdu.

İnşallah ilerde münevver âlimlerden oluşan bahtiyar bir heyet çıkıp bu cüz’ü ve altmışaltı adet *Sözler* ve *Mektubât*’ı, hatta Resâilu’n-

Nûr'un yüz otuz cüz'ünü me'haz alarak onun ışığında bu kabil bir tefsir yazar.²⁰

Nursî'nin bizzât kendisinin de ifade ettiği gibi, *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-İcâz* adlı tefsirini, savaş meydanlarında, kaynaklara müracaat imkânı olmayan bir ortamda, her an şehid olmayı beklediği bir hâlet-i ruhiye içinde, halis bir niyetle yazmaya başlamış, ancak içinde bulunduğu şartlar sebebiyle tefsiri Bakara suresinin 32. âyetinde kalmıştır. Nursî, hayatı boyunca imanî konular üzerinde yoğunlaştığı için bu tefsirini de Kur'ân'ını'cazını, başka bir ifadeyle beşer kelamı olmadığını göstermek gayesiyle yazmıştır. Keza bu eserinde daha sonra kaleme aldığı *Risale-i Nur Küllüyâtı*'ndaki çeşitli konuları yeri geldikçe özet bir şekilde ele almıştır.

3. Kur'an'ın İ'caz Vecihleri

Bediüzzaman Kur'an'ın i'cazını anlatmak üzere 1911 yılında yayımladığı *Muhâkemat* adlı eserinin ikinci bölümünü belâğata ayırmıştır. O bu bölümde belâğat ilminin felsefesini yapmış ve Kur'an'ın i'cazını göstermeye çalışmıştır.²¹

İ'caz'ü'l-Kur'an konusunda Bediüzzaman'ın önemli eseri *Sözler* kitabının 25. Söz'ü olan *Mu'cizât-ı Kur'âniye Risâlesi*'dir.²² 1927 yılında Barla'da telif ettiği yüz sayfa dolayındaki bu eserde Kur'an'ın "kırka yakın vücûh-u i'câziyesi"nin olduğunu açıklar. *İşârâtü'l-İ'câz* tefsirinde ise Kur'an'ın bu i'câz vecihleri içinden şu altı temel i'caz vechine değinir:

- i. Gaybî haberleri
- ii. Hakâik ve ilimleri cem etmiş olması
- iii. Çelişki ve tenakuzlardan sâlim olması
- iv. Üslubunun acîb ve harika olması. Ayet ve sûre başlangıç-sonlarındaki güzellikler.
- v. Okuma-yazma bilmeyen bir ümmîden zuhuru
- vi. Nazmındaki belâğatın beşer takatinin fevkinde olması vs.

Nursî bu sıralamanın ardından Kur'an'ın nazmındaki i'câzın tafsilatlı bir şekilde bu tefsir ve benzerlerini mütalaa etmekle bilinebileceğini belirtir.²³ Kur'an'ın nazmının beşer takatinin üstünde oluşuyla ilgili bu görüşü tafsilatlı bir şekilde açıklar.²⁴

4. Kur'an'ın Nazmıyla Mucize Oluşu

Sözlükte inci vb. kıymetli taşları dizmek, sözü birbiri peşinden söylemek, toplamak ve telif etmek gibi anlamlarına gelen "nazm" kelimesi terim olarak, lafızların manayı en güzel şekilde ifade edecek bir surette birbirleriyle uyumlu bir surette dizilip sağlam bir söz örgüsü

²⁰ Bediüzzaman Said en-Nursî, *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-İcâz*, 2. Baskı (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014), 81.

²¹ Bediüzzaman Said Nursî, *Muhâkemat* (İstanbul: RNK Neşriyat, 2015), 71-92.

²² Nursî, *Sözler*, 458-544.

²³ Bkz. Nursî, *İşârât*, 492-493

²⁴ Bkz. Nursî, *İşârât*, 491-497. Bu i'câz vecihleri yukarıda arzedilmiştir.

oluşturmasıdır. Kur'ân'ın nazmıyla kastedilen ise, âyetleri oluşturan kelime ve cümlelerin manayı en güzel şekilde ifade edecek bir surette seçilip dizilmesidir.²⁵

Nazmın temel taşları mana için en uygun kelimelerin seçimiyle başlar. Sonra kelimelerin birbiriyle irtibatı, sonra cümle içi irtibat, sonra cümleler arasındaki irtibat, tenasüp ve insicam gelir.

Nazımda, benzer kelimeler arasından manayı en iyi yansıtabilecek, ses-mana uyumunu sağlayacak, musiki ve tınısıyla kulaklara hoş gelecek kelimelerin seçimi büyük önem taşır. Bu konuda Yahya Kemal'in kelime seçme hususundaki titizliği örnek olarak sunulabilir. Şöyle ki kelimelerin, seslerin ve hecelerin seçimine büyük önem veren bu yüzden şiirleri bir musiki havasında olan Yahya Kemal'in *Rindlerin Ölümü* adlı şiirinde "serin serviler" ifadesini buluncaya kadar yıllarca beklediği söylenir. Bu ifadenin şiirin güzelliğine katkısını gözlemek için burada bu şiiri arz ederim:

Hafız'ın kabri olan bahçede bir gül varmış;

Yeniden her gün açarmış kanayan rengiyle.

Gece; bülbül ağaran vakte kadar ağlarmış

Eski Şirâz'ı hayal ettiren ahengiyle.

Ölüm âsûde bahar ülkesidir bir rinde;

Gönlü her yerde buhurdan gibi yıllarca tüter.

*Ve **serin serviler** altında kalan kabrinde*

Her seher bir gül açar; her gece bir bülbül öter.

Beyatlı'nın bu şiirinin önceki şeklinde bu ifade "karanlık serviler"dir. Ama şair "karanlık" sözcüğünün istediği anlamı ifade etmemesi sebebiyle yıllarca bu şiiri tamamlamaz ve sonrasında "serin" kelimesini bularak tamamlar.²⁶

²⁵ Bkz. Sedat Şensoy, "Nazmu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Tehânevî, Keşşâf, II, 1429'dan), 32/464 vd.

²⁶ Mücahit Doğan, "Bir Kelimeyi Yıllarca Bekleyen Şair: Yahya Kemal Beyatlı", *Mavi Edebiyat Dergisi* (<https://maviveedebyat.blogspot.com/2017/08/bir-kelimeyi-yillarca-bekleyen-sair-19.html>)

Artarak gönlümün aydınlığı her saniyede

Bir **mehabetli sabah** oldu Süleymaniye'de

beytiyle başlayan Süleymaniye'de Bayram Sabahı şiirindeki "mehabetli sabah" ifadesini buluncaya kadar da uzun zaman beklediği söylenir.

Arap şiirindeki “nakd/tenkit” geleneğinde de bu konuya dair çok sayıda örnek bulmak mümkündür. Şâire Hansâ'nın Ukaz Panayırı'nda Hassan b. Sabit'in

“Bizim kuşluk vaktinde parıldayan tencerelerimiz vardır

Kılıçlarımız da kahramanlığımızın göstergesi olarak kan damlatır” anlamındaki

لَنَا الْجَفَنَاتُ الْغُرُّ يَلْمَعْنَ بِالضُّحَى

şairini kelime kelime ele alıp tenkid etmesi, manayı daha güçlü ve güzel bir şekilde ifade etme hususunda başka kelimeler önermesi bu konuda zikredilen önemli örneklerdendir.²⁷

Nazmda kelimelerin seçimi, yerli yerinde kullanımı, musiki ve tınısının yerine dair bu örneklerden sonra asıl konumuza dönerek Nursî'nin *İşârâtü'l-İ'câz*'da bu konuya ne derece önem verdiğine bakalım. Nursî, Kur'ân'daki bütün kelime ve edatların mucizevî bir şekilde yerli yerinde kullanıldığına dair şöyle der: “Bil ki: Kur'ân'da mekânının kendisini kabul etmediği veya hoşnut olmadığı veya başkasının o mekâna daha layık olduğu bir kelime yoktur. Bilakis Kur'ân'daki her bir kelime münâsebet rabitalarıyla birbirine tutunmuş, kaynaşmış etrafı yaldızlanıp süslenmiş inciler gibidir.”²⁸

Nursî bu söylediklerini *İşârâtü'l-İ'câz*'da baştan sona kadar ispat etmiş, âyetlerin, kelimelerin, edatların yerli yerinde kullanıldığını, fiil kalıplarının, mazilik-müzarilik, ism-i fail olma gibi durumların veya kelimelerin öncelik sonralık (takdim-te'hîr) sıralamalarının, çoğul-tekil, nekre-mârife olma durumlarının nüktelerini, hikmetlerini beyan etmiş, özetle her bir kelimenin her bir formunu ele alıp o halde olmasının nüktelerini belirtmiştir.

Kur'ân'ın nazmiyle doğrudan ilgili olduğu için *İşârâtü'l-İ'câz* tefsirinde tenasüp konusuna geniş yer verilmiştir. Nursî, çok boyutlu olarak ele aldığı “âyetler arası tenasüb” konusuna sadece yeri geldikçe bazı âyetleri tefsir ederken dikkat çekmemiş, bilakis bütün âyetlerin tefsirinde âyetler arası tenâsübü açıklayıp değerlendirmiştir. Şöyle ki, eserde yeni bir âyet veya âyet grubuna geçince öncelikle “vechü'n-nazm” veya “İ'lem! Enne veche nazmihâbi-sâbikatihâ / Bil ki bu âyetin önceki âyetle vech-i nazmı” başlığı altında ilgili âyet veya âyetlerin bir önceki ve

²⁷ Ebu'l-Ferec el-İsfehâni, *el-Egânî* (Beyrut: Daru'l-Fikr, ts), 9/384. Bu şiirin Hassan b. Sabit'e aidiyeti tartışmalı olduğu gibi, doğru kabul edilse dahi Hassan'a (r.a.) yapılan tenkidin tutarlı olmadığı yönünde eleştiriler vardır. Bu konuda bkz. Şerif et-Turâbî, *el-İntisâru li-Hassân (r.a) 'ale'n-Nâbigati'z-Zibyânî* (<https://www.assawsana.com/portal/pages.php?newsid=182527>); Faruk en-Nevasî, *Meşhedun min Nakdi's-Şi'ri'l-Kadîm* (<https://www.diwanalarab.com/>)'dan. Keza bu beytlerin şair Hansâ tarafından tafsilatlı bir şekilde tenkidiyle ilgili olarak bkz. Şadi Eren, “Kur'ân Kelimelerindeki Mucizelik (İşârâtü'l-İ'câz Örneği)”, *Katre* 2 (2016), 151 vd.

²⁸ Nursî, *İşârât*, 173.

daha önceki âyetlerle vech-i nazmına değinir. İkinci olarak “Vechu’n-nazm beyne cümeli hâzihi’l-âyeti / Bu âyetin cümleleri arasındaki vech-i nazm” veya “Vechu’n-nazm beyne’l-cümel / Cümleler arası vech-i nazm” ya da “Vechu’n-nazm beyne eczâi külli cümletin / Her cümlenin cüzleri arasındaki vech-i nazm” başlığı altında âyetin cümleleri ve cümlelerin cüz’leri arasındaki nazmı ele alır. Böylece cümleyi kısım kısım ele alarak, cüzlerinin cümlenin ifade ettiği manaya bakan yönünü, katkılarını zikreder. Üçüncü olarak da, “Nazmu hey’âti külli cümletin/ Her bir cümlenin hey’âti (unsurları)” başlığı altında cümlelerdeki kelime ve edatların âyetin ifade ettiği manaya bakan vechelerini, sevk edilmiş maksadına hizmet nisbetlerini ele alıp irtibatlarını sağlar.

5. Rağib el-İsfehânî’nin Arzu Ettiği Tefsir ve İşârâtü’l-İ’câz

Rağib el-İsfehânî (ö. V./XI. yüzyılın ilk çeyreği) “*el-Müfredât*” isimli meşhûr eserinin mukaddimesinde, bu hususa dikat çekerek, Kur’ân’ın gerçek tefsirinin, bir mana için zikredilmiş olan lafzın, müteradifleri (eş/benzer anlamlıları) arasından seçilerek o mana için tahsis edilmesinin, diğer müteradif kelimelerin değil de o lafzın tercih edilmesinin sebep ve hikmetlerini araştırıp ortaya koymakla, aralarındaki farkın ortaya konulmasıyla gerçekleştirilebileceğini belirtir. Dolayısıyla “*el-hamdulillah*”ı “*eş-şükru lillah*” olarak, “*lâ-raybe fih*”i “*lâ şekke fih*” olarak tefsir etmenin gerçek manada tefsir olmadığını ifade eder. Keza, bir kıssanın ardından “Bunda iman etmiş kimseler için (li kavmin yu’minûn) âyetler vardır” denilirken, başka kıssaların ardından “... li kavmin yetefekkerûn / tefekkür edenler için”, “...li kavmin ya’lemûn / bilen kimseler için”, “... “li-kavmin yefkahûn / anlayan kimseler için”, ... li-uli’l-ebsâr / basiret sahipleri için”, “... li-zîhicr”, “... li-uli’n-nuhâ” denmesinin ardındaki inceliklerin belirtilmesinin gerekliliğini söyler.²⁹

İsfehânî gibi âlimlerin Kur’ân tefsirinde aradığı bu özelliğin *İşârâtü’l-İ’câz* tefsirinde güzel bir şekilde gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Çünkü Bediüzzaman bu tefsirinde, her âyetin tefsiriyle alakalı olarak kelimeler arasındaki nazmı açıklarken, kelimelerin hatta edatların nasıl yerli yerinde kullanıldığına dikkat çekmiş, bir kelimenin veya bir edatın benzerleri arasından seçilip tercih edilmesinin hikmetlerini açıklamış, böylece kâinât kitabının kelime ve harfleri olan varlıklar yerli yerinde yaratıldığı gibi, Kur’ân’daki her kelime ve harfin de yerli yerinde kullanıldığını göstermiştir.

6. Somuncu Baba’nın Fatıha Suresini Yedi Türlü Tefsiri ve İşârâtü’l-İ’câz

Nakledildiğine göre, Yıldırım Bayezid Han, Bursa’daki Ulu Câmi’nin açılış merâsiminde bulunup duâ etmesi için dâmâdî Emîr Sultân Hazretlerinden ricâda bulunmuş. Emîr Sultân Hazretleri, pâdişâhın bu ricâsına karşılık: “Bursa’da benden daha büyük bir zât var, o varken ben

²⁹ Bkz. Rağib el-İsfehânî, *el-Müfredât fi garîbi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, ts), 6.

kürsüye çıkamam” demiş. Pâdişâh, “Kimdir o zât?” diye sorunca Emîr Sultan, ‘HamîdüddînAksarâyî Hazretleri’dir (ö. 815/1412), O’na Somuncu Baba derler” demiş. Pâdişâh Somuncu Baba’ya haber göndermiş ve câminin açılışına gelmesini ricâ etmiş, o da kabul etmiş. Açılışın yapılacağı gün, Hamîdüddin Aksarâyî kürsüye çıkmış ve Sûre-i Fâtiha hakkında konuşmaya başlamış. Kur’ân’ın yedi harf üzerine nâzil olduğunu söyleyip Fâtiha’ya yedi türlü manâ vermiş. İlk verdiği manâyı avâm, havâs, âlim, câhil herkes anlamış. İkinci verdiği manâyı biraz ders görenler anlamışlar. Üçüncü verdiği manâyı ilim tahsîl edenler anlamışlar. Dördüncü manâyı ciddî âlimler anlamışlar. Beşinci manâyı ilimde râsih olanlar anlamış. Hazret, Fâtiha’ya altıncı manâyı verdikten sonra, “Bunu bir tek şu direğin arkasındaki zât anlar demiş. Meğer direğin arkasında kendisini gizlemekte olan zât devrin en yüksek rütbeli âlimi ve şeyhülislâmı olan Molla Fenârî Hazretleri imiş. Hazret, yedinci manâyı verdikten sonra da “Bunu da fakîrden başka kimse anlamaz” demiş. Somuncu Baba’nın bu duyulmamış yedi katlı Fâtiha tefsîrini dinleyen Molla Fenârî hayretler içinde kalmış. Daha önce hiçbir eserde okumadığı ve hiç duymadığı bu yedili tefsire hayrân olmuş.³⁰

Yukarıdaki ifadelerden Somuncu Babanın ilk zikrettiği manânın ayetin sarîh manâsı olduğunu anlayabiliriz. Çünkü bu mana herkes tarafından anlaşılmalıdır. Daha sonrakilerin ise ilim erbabı tarafından anlaşılabilir daha ince ve derin manalar olduğu düşünülebilir.

İşârâtü'l-İ'câz tefsiri okunurken de akla Somuncu Baba’nın bu yedi merhaleli tefsiri gelmektedir. Çünkü bu eserde dikkat çeken en önemli hususlardan biri, Kur’ânî ifâdelerinin sarîh manalarını zikrinden sonra işâret, imâ, remz, telmih, telvîh, teraşşuh³¹ yoluyla işâret olunan ince manalara değinilmiş olmasıdır. Bu manalar da yedi mertebe olup sarîh mana Kur’an’a muhatap olan herkesin anlayabileceği manadır. Daha sonra işâret, remz ve diğerleri gelir ki gitgide mana derinleşip incelik. Artık ilim erbabının, muhakkiklerin anlayabileceği mana derecelerine geçilir.

Örneğin bismelenin tefsiri sadedinde, Kur’ân’ın asıl maksatları olarak belirttiği *tevhd, nübüvvet, haşr ve adalet*in besmelede ve Fâtiha suresinde zikrine dair açıklamaları esnasında bu kavramları kullanarak, mananın inceliğine göre bunlardan birini zikreder: “Bismillah”, kullara talîm için indirilince, “قل (söyle/de ki)” ifadesi onda mukadder oldu (Yani takdirî olarak başında قل ifadesi vardır). Bu “قل” ifadesi Kur’ânî kavillerin takdirinde esastır (Yani Kur’ân’daki pek çok ifadenin/emrin başında takdirî olarak düşünülür). Buna göre bu mukadder “قل”

³⁰ <https://defter-i-ussak.blogspot.com/2018/02/somuncu-babanin-molla-fenariye-yazdirdigi-fatiha-tefsiri.html> (Muzaffer Ozak’tan naklen) (Biraz tasarrufla). Bu kıssayı konumuzla ilgili hisseler çıkarmak için naklettik. Dolayısıyla kıssanın sıhhat derecesi ve tafsilatı üzerinde durmadık.

³¹ *İşârâtü'l-İ'câz*’dabu kavramlar sıralamadaki seyrine göre sıkça kullanılır. Teraşşuh en az zikredilenidir. (Bkz. *İşârât*, 173)

ifadesinde risalete bir *işâret* vardır. Bismillah'da ise, ulûhiyete bir *remiz* vardır. “Bâ”nin takdiminde, tevhîde (Allah’ın birliğine) *telvîh*, “er-Rahmân” kelimesinde adalet ve ihsân nizamına *telvîh* vardır. “er-Rahîm”de ise, haşre *imâ* vardır. Keza, “Elhamdulillâh”ta ulûhiyete *işâret* vardır. “Lillâh”daki lam-ı ihtisasta tevhide *remiz* vardır. “Rabbi’l-âlemin”de adalet ve nübüvvete *imâ* vardır. Çünkü nev-i beşerin terbiyesi peygamberlerle olur. “Maliki yevmiddin”de ise, haşre *tasrih* vardır (Yani açıkça haşrin varlığını ifade etmektedir)...³²

Keza, وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ آمَنَّا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَا هُمْ بِمُؤْمِنِينَ “İnsanlardan bazıları da vardır ki, inanmadıkları halde «Allah'a ve ahiret gününe inandık» derler.” (Bakara, 8) âyetinin tefsirinde “en-Nâs” ifadesinin kullanılmasındaki nükteleri beyan ederken nüktenin inceliğine işâret edecek şekilde bu kavramları (işâret, imâ, remz, tasrih) kullanır.

Şöyle diyor: “en-Nâs” ünvanından bir takım letâif *teraşşuh* eder:

- Münafıkları açıkça belirterek rezil etmemesi ve “en-Nâs / İnsanlar” ünvanının perdesi altında setretmesi *imâ* ediyor ki, onların setri ve çirkin yüzlerinin üzerindeki perdeyi açmamak, Peygamber’in (a.s) siyasetine daha uygundur. Çünkü onları teşhis ederek rezil etseydi, müminler vesveseye düşerdi. Çünkü şeytanın vesveselerinden emin olunmaz. Vesvese korkuya korku riyaya, riya da nifaka yol açar ...
- “en-Nâs” ile tabir etmek, *işâret* ediyor ki, münafıklığa aykırı olan sıfatlar bir tarafa, en umumi sıfat olan insaniyet dahi münafıklığa aykırıdır. Çünkü insan mükerrer bir varlıktır. Ona böyle bir rezillik (münafıklık yapmak) yakışmaz.
- Yine bu ifadede nifakın bir taife veya tabakaya has olmayıp hangi taife olursa olsun insan nev’inin tamamında bulunabileceğine *remz* vardır.
- Yine bu ifade *telvîh* ediyor ki, nifak insan olan herkesin haysiyetini ihlâl ediyor. Dolayısıyla herkesin ona karşı gadabının harekete geçmesi ve onu engellemeye yönelmesi gerekir. Tâ ki – bir taife içindeki bir ferdin çirkin bir davranışının o taifenin namusunu ihlal ve gadabını harekete geçirmesi gibi- o zehir de yayılsın.

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, âyette işâret edilen ince manalar; inceliği nisbetince isimlendirmelerle belirtilmekte, böylece âyetin ifade ettiği mana sarîh ise, bu mana sarîh mana olarak zikredilmekte veya “...tasrih vardır” denilmektedir. Ardından biraz daha dikkatle anlaşılabilir bir mana varsa ona da “işâret” denilmektedir. Bu tertip üzere daha sonra “imâ”, ardından “remiz”, onun ardından “telmih” ondan sonra da “telvîh” gelmektedir. Bazen de ayetten veya

³² Nursî, *İşâret*, 103. Parantez içi açıklamalar bize aittir.

kelimeden sızan mefhum anlamında “teraşşuh” kavramı kullanılır.³³ Böylece âyetlerde sarîh manadan başka işâret edilen hususların tamamına “işâret” denilip geçilmemiş, işâret sınıfından olmakla birlikte mananın incelik ve derinlik boyutuna göre bu terimler kullanılmıştır. Bu durumu uzaktan bir bahçeye bakan kimsenin yaklaştıkça daha farklı ve ayrıntılı şeyler görmesine benzetebiliriz. Şöyle ki, bir bahçeye uzaktan bakan kişi orada sadece bir bahçe olduğunu farkeder. Daha yakından bakınca oranın ne bahçesi olduğunu anlar. Örneğin bir meyve bahçesi olduğunu farkeder. Daha da yaklaşıncı, ağaçların türünü farkeder, orada farklı meyve ağaçlarının olduğunu görür. Daha da yaklaşıncı ağaçların meyvelerini görür. Bahçenin içinde dolaştıkça değişik meyveler görür ve tadar. İşte Bediüzzaman da bu tefsirinde Kur’ân âyetlerinin bahçelerinde böyle bir gezinti yaparak, farklı manalar istişmam edip bu manaları incelik derecesine göre tasrih, işâret, imâ, remz, telmih, telvîh, teraşşuh şeklinde isimlendirmiştir.

Bu durum, gözle gördüğü bir şeye büyüteçle daha yakından bakıp başka ayrıntılar yakalayan, ardından daha da yakınlaştırıcı büyüteçler kullanarak yeni şeyler keşfeden kimsenin durumuna benzer. Bu yaklaşımı denize dalan bir dalgıcın derinlere indikçe farklı balıklar, inci, mercanlar müşahede etmesine de benzetebiliriz. Çünkü Bediüzzaman’ın nazarında Kur’ân âyetleri manâ yönüyle uçsuz bucaksız denizlere benzemektedir.

7. İşârâtü'l-İ'câz’da İ'caz ve İmânî Konular

Hacminin küçüklüğüne rağmen, *İşârâtü'l-İ'câz* tefsirinde âyetler tefsir edilirken bir taraftan da âyetle ilgili olması hasebiyle Kur’ân, Tefsîr ve Tefsîr usulüne dair pek çok önemli konu başlıklar halinde ele alınıp veciz bir şekilde işlenmiştir.

Bunların önemlilerini şöyle sıralayabiliriz:

7.1. Kur’ân ve İ'câzıyla İlgili Konular

Kur’ân’ın Tarifi: Nursî bu eserine “Lem’atun min Ta’rîfi'l-Kur’ân / Kur’ân’ın Tarifine Dair Bir Lem’a (Parıltı)” başlığı altında Kur’ân’ı içerik açısından çeşitli yönleriyle tanıtan geniş bir tarifile başlar. Daha sonraları *Sözler* kitabının 25. Söz’ü olan “*Mu’cizât-ı Kur’âniyye Risalesi*”nde biraz daha genişleterek zikrettiği bu tarif şöyle başlar: “Kur’ân şu kâinatın bir

³³ Örneğin “وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْآخِرَةَ هُمْ يُوقِنُونَ” / Sana indirilene ve senden önce indirilenlere iman ederler ...” (Bakara, 4) Ayetindeki “ مِنْ قَبْلِكَ / Senden öncekiler” hakkında bu kavramı şöyle kullanır: “Senden öncekiler” ifadesi, ancak meslek bir olup yol aynı olduğunda kullanılır. Sanki bu kelime şu manaları *tereşşuh* ediyor (sızdırıyor): ondan önceki peygamberlerin nübüvvetine ve kitaplarının sıdkına dair hüccetlerin tamamı kıyas-ı evlâ, tenkihu'l-menât ve tahkîku'l-menât ile Hz. Muhammed’in (a.s) nübüvvetine ve ona indirilen Kitâb’a dair birer hüccettirler. Sanki onların tüm mucizeleri Hz. Muhammed (a.s.) hakkındaki bir mucizedir. (Nursî, *İşârât*,173)

tercüme-i ezeliyesi, âyât-ı tekvîniyeyi okuyan dillerinin tercüman-ı ebedîsi, âlem kitabının müfessiridir..."³⁴

Nursî bu geniş tarifinde Kur'ân'ı çeşitli yönleriyle tanıtmış, Tefsir Usulü kaynaklarında zikredilen ve mantık ilmi kuralları çerçevesinde *efradını câmi ayyarını mânibir surette yapılmış olan*³⁵ "Hz. Peygamber'e (s.a.s) Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla vahiy yoluyla indirilip Mushaflarda yazılan, tevâtüren nakledilen ve okunmasıyla ibadet edilen, Fâtîha sûresiyle başlayıp Nâs sûresiyle son bulan, başkalarının bir tek sûresinin dahi benzerini getirmekten âciz kaldığı mu'ciz kelâmdır"³⁶ şeklindeki tarif yerine onu geniş muhtevası ve ulvî yönleri açısından tanıtan bir tarifi yeğlemiştir.

Kur'ânın Temel Maksatları: (Makâsîd-ı Esasiye ve Anâsır-ı Asliye): Nursî eserinin baş taraflarında bu önemli konuyu ele alarak, Kur'ânın temel maksatlarının, ana konularının *tevhîd, nübüvvet, haşir ve adalet* olmak üzere dört olduğunu söyler ve bu dört ana unsurun Kur'ân'ın, bütün surelerinde, âyetlerinde hatta her bir cüz'ünde bulunduğunu Besmele ve Fatîha suresini örnek vererek gösterir.³⁷

Tekrarâtü'l-Kur'ân: Nursî, Bakara suresini tefsire başlarken, besmele, "فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ" (Rahmân, 38), "وَيْلٌ لِّیَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ" (Mürselât, 37), Kıssa-i Musa'yı vb. örnek olarak zikrettiği Kur'ân'daki tekrarların önem ve hikmetine dair geniş bilgi verir. Tekrarın bıktırıcı olmasının her durum ve şartta olmadığını, bazen güzel karşılandığını belirtir. Kût kabilinden olan yiyeceklerin tekrarında bir halâvet olduğu gibi, fikirler

³⁴ Nursî, *İşârât*, 93

³⁵ Mennâ el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1990), 21; Adnan Muhammed Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'ân* (Amman: el-Mektebü'l-İslâmî, 1991), 46.

³⁶ Muhammed Abdulazim ez-Zürkânî, *Menâhilü'l-İrfân* (Kâhire: Dâru İhyâü'l-Kütübî'l-Arabiyye, ts.); Subhî es-Sâlih, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1981), 21; Mennâ el-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 21; Muhammed Ali es-Sâbunî, *et-Tibyân fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, h. 1408), 12; Nureddin İtr, *Muhadarât fi Ulûmi'l-Kur'ân* (Dimaşk: Matbaatu Dâri't-Tullâb, 1991), 8; Zerkûr, *Ulûmu'l-Kur'ân*, 46; İsmail, Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: TDV Yayınları, 1983), 34; Muhsin Demirci, *Tefsir Usûlü*, 34. Baskı (İstanbul: İFAV, 2014), 62; Zekeriya Pak, *Tefsir Usûlü* (Ankara: BİLAY, 2020), 86.

³⁷ Nursî, *İşârât*, s. 99-100. Bu konuda başka eserlerde değişik tasnifler bulunsa da, pek çok tasnifte, Peygamberimizin (s.a.s.) Mekke dönemindeki tebliğinin de temelini teşkil eden şu üç maksat vardır: Tevhîd, nübüvvet ve âhiret. Bu konudaki bazı tasnifler hakkında bkz. Ebû Muhammed Gazalî, *Cevâhiru'l-Kur'ân*, thk., M. el-Kabbâbî (1986), 78; Fahreddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut, 1990), 25/41; 27/30; Veliyyullah Dehlî, *el-Fevzu'l-Kebîr fi Usûli't-Tefsîr* (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987), 19; Muhammed Gazalî, *el-Mehâviru'l-Hamse li'l-Kur'âni'l-Kerîm*, 20; Muhammed Abduh, *Durûsun mine'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru'İhyâ'ü'l-Ulûm, 1987), 26-27; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, çev. Alparslan Açıkgenç (Ankara: Fecir Yayınevi, 1987); Abdullah Mahmûd Şehâte, *Ehdâfu Külli Suretin ve Makâsıduhâ fil-Kur'âni'l-Kerîm* (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısıriyyetü'l-Âmme, 1980), 1/6-7. Tafsilat ve geniş bilgi için bkz. Veysel Güllüce, *Kur'ân-ı Kerîm'de Ahiret İnancının Temelleri* (Erzurum: EKEV Yayınları, 2001), 67-70; Keza bkz. Hasan Yılmaz, *Kur'ân'ın Konu Tertibi ve İçerik Tahlihi* (Ankara: Fecir Yayınevi, 2014), 39-88.

için hakikat, kût ve kuvvet; kalp ve ruhlara gıda olan kelimelerin da tekrarlanmasının güzel ve halâvetli olduğunu belirtir.³⁸

Huruf-i Mukattaa: Nursî, Bakara suresinin başında yer alan “Elif, lâm, mîm”in tefsiri sadedinde huruf-i mukattaa ile ilgili olarak, dört mebbas (bölüm) altında geniş bilgi vererek bu harflerin ufkunda tezahür eden i'câz parıltılarına değinir.

Kur'ân Hakkındaki Şüpheler ve Cevapları: Nursî, Kur'ân hakkındaki itirazları temelinde şu üç şüphenin bulunduğunu belirtir:

Birincisi: Diyorlar ki, Kur'ân'da müteşâbihât ve müşkilâtın bulunması, beyan ve ifadenin açıklığına dayanan belâgat üzerine tesis edilmiş olan i'câzına aykırı bir durumdur.

İkincisi: Diyorlar ki, yaratılışla ilgili hakikatler ve kâinâtla alakalı fenler hakkında mutlak ve müphem ifadeler kullanmıştır. Bu ise, talim ve irşad metoduna aykırıdır.

Üçüncüsü: Diyorlar ki, Kur'ân'ın bazı zahirî ifadeleri aklî delillerin aksine görünüyor, hilâf-ı vâkiye muhtemel olabiliyor. Bu ise onun sıdkına aykırı bir durumdur.

Bediüzzaman bu üç şüpheyi zikrinden sonra “el-cevâbu ve bi'llâhi't-tevfik” diyerek bu tür şüpheleri ileri sürenlere hitaben şöyle seslenir: “Ey şüpheciler! Biliniz ki, sizin noksanlık olarak tasavvur ettiğiniz hususlar, hakikatte Kur'ân'ın sırr-ı i'câzına dair sıdk delilleridir.” Daha sonra, bu şüpheleri tek tek ele alıp tafsilatlı bir şekilde cevaplandırır.³⁹

Daha sonra tafsilatını siyer kitaplarına havale ederek Peygamberimizin mucizelerini “irhâsât, ihbârât-ı gaybiyye ve havârik-ı hissiyye” olarak üç grup halinde tasnif edip açıklar.⁴⁰

İ'câz Vecihleri: Nursî, Nübüvvet konusunun tahkiki ve delillerinden sonra, nübüvvetin ispatının mucizelerle sabit olduğunu ve Peygamberimizin nübüvvetine dair en büyük mucizenin ise Kur'ân olduğunu belirterek Kur'ân'ın mucize oluşunun (i'câz vecihlerinin) en ince ve çehinin nazmındaki belâgat olduğunu belirtir ve sözün burasında i'câz vecihlerine dair görüşleri sıraladıktan sonra bilhassa nazmının beşer takatinin üstünde oluşuyla ilgili görüşü açıklar.⁴¹

Belâgat, Meânî, Beyân, Temsiller... : Nursî, “مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِي اسْتَوْقَدَ نَارًا” “Onların (münafıkların) durumu, (karanlıkta) ateş tutuşturan kişi gibidir. (Ateş), etrafını aydınlattığında Allah onların aydınlığını hemen giderir ve onları

³⁸ Bk. Nursî, *İşârât*, 132-133.

³⁹ Bk. Nursî, *İşârât*, s. 479-487

⁴⁰ Bk. Nursî, *İşârât*, s. 489

⁴¹ Bk. Nursî, *İşârât*, s. 491-497. Bu i'câz vecihleri yukarıda arzedilmişti.

karanlıklar içinde bırakır; (hiçbir şey) göremezler. (Bakara, 17)“âyetinin tefsirine başlamadan önce, Kur’ân’ın i’câzının temelini onun belâgatında olduğunu belirterek meânî ve beyan ilimlerine değinir. Temsillerin beyan ilminin en önemli meselelerinden olduğunu belirtir ve *Delâilü’l-İ’câz* sahibi Cürcanî’nin *Esrâru’l-Belâga*’sında temsillere dair olan “*Faslun fî Mevâkı’it-Temsîli ve Te’sirihî*” başlıklı kısmını iktibas ederek nakleder.⁴²

Nursî, temsiller konusundan sonra daha önceleri Kur’ân’ın i’câzını beyan etmeye dair bir mukaddime olarak yazdığı belâgat ilmiyle alakalı *on iki meseleyi* burada özetleyerek sunar.⁴³

Nursî, “in kulte... kultü / Eğer dersin ki ... Ben de derim ki” tarzındaki soru-cevap metoduyla da pek çok belâgat kurallarına, sarf ve nahiv ilimlerine dair inceliklere dikkat çekmiştir. “Besmele”de önce er-Rahmân sonra er-Rahîm’in gelişine dair açıklaması bu konuda güzel bir örnektir. Şöyle diyor: “Eğer dersin ki, büyük nimetlere delâlet eden er-Rahmân’ın ardından dakik nimetlere delalet eden er-Rahîm’in getirilmesi san’atü’t-tedellî olur. Halbuki belâgat ise, ednâdan a’lâya doğru bir tarakkîyi gerektirir?” Ben de cevaben derim ki: Buradaki tezyîl (er-Rahîm’in er-Rahmanın ardından zikri) kirpiklerin gözü, eğerin atı tamamlaması kabilinden olup tetmim içindir. Kezâ, büyük nimet dakik olana (küçüğüne) bağlı olunca, dakik olan daha yüksek (büyük) olur. Anahtar-kilit, lisan-rûh misallerinde olduğu gibi. Keza, bu makam nimetlerin konumuna dair tenbih (dikkat çekme) makamı olduğu için, gizli olan nimet tenbih için daha elyaktır. Dolayısıyla imtinan ve tadâd makamındaki (yani nimetlerin anlatılıp sayılması durumundaki) san’atü’t-tedellî tenbih makamında (nimetlere dikkat çekme, farkındalık makamında) san’atü’t-terakkî olur.⁴⁴

“إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ” (Bakara, 6) ayetinin tefsiri esnasında Kur’ân-ı Kerîm’de çokça kullanılan “إن” ve “الذین / الذی” edatları hakkında sunduğu şu bilgiler de bu tefsirde rastlanan lügavî ilimlerle alakalı değerli bilgilere dair birer örnektir: *Sonra bu ayetin cüzlerinin nazmında mündemiç olan letaife bak!* Dedikten sonra bu konuda şöyle diyor: “إن” ve “الذین” edatlarıyla ünsiyet kur (onlarla tanışıp alış). Çünkü bu ikisi, Tenzil’in menzillerinde (Kur’an ayetlerinde) en çok gezip dolaşan kelimelerdir. Kur’an bu kelimeleri bir sebebe binaen çokça kullanmıştır. Çünkü buldukları yere has olarak içerdikleri mana dışında, onlarda belâgat cevherlerinden iki genel nükte vardır.

“إن” ye gelince, onun özelliği sathı delerek hakikate nüfuz etmesi ve hükmü ona ulaştırmasıdır... Mesela, “إن هذا كذا” dendiğinde, “hüküm

⁴² Bk. Nursî, *İşârât*, s. 403-411

⁴³ Bk. Nursî, *İşârât*, 413-425

⁴⁴ Nursî, *İşârât*, 106-107

veya bu iddia hayalî, itibarî değil bilakis sabit ve cârî hakikatlerdendir” demiş oluruz. “İn”nin tahkik ifade ettiği ifadesi de bu hakikat ve hâsiyetin bir unvanıdır.

Bu âyetteki hususi nüktesi ise, muhatapta (Peygamber a.s'da) onların inkârları hakkında bir şüphe olmamasına rağmen, şek ve inkârı reddetme özelliği olan “İn”nin kullanılması, onların iman etmelerine dair şiddetli arzusuna işaret etmek içindir.

“الذين”ye gelince, bil ki الذي ‘nin özelliği, gözden önce aklın hissettiği, in'ikad etmeye başlayıp fakat henüz kuvvetlenmemiş yeni hakikatlere işaret etmektir...⁴⁵

7. 2. İman Esasları

Allah'ın Varlığıyla Alakalı Deliller: Nursî, “Mukaddimetun fî Nükâti hâzihi'l-âye” başlığı altında Allah'ın varlığının delilleri sadedinde burhan-ı innî ve burhan-ı limmî, imkân, hudûs delilleri, delil-i ihtirâî ve delil-i inâyeti'yi genişçe açıklar.⁴⁶

Haşrin Vukuuna Dair Deliller: Nursî başta 10. Söz olmak üzere çeşitli risalelerinde genişçe ele aldığı ve Kur'ân'ın dört temel maksatları içinde zikrettiği “haşr”e dair 10 delili “وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ / Onlar âhirete de yakinen inanırlar” (Bakara, 4) âyetinin zımında, önce maddeler halinde sıralamış, ardından tek tek ele alarak açıklamıştır.

Keza Nursî, “وَيَسِّرَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنْ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ / İman edip iyi işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! ... (Bakara, 25)”âyetinin tefsirinin öncesinde yine bir “Mukaddime” ile 29. Söz'ün özeti mahiyetinde “Kâinâtın mevt ve harabiyetinin imkânı, vukuu, tamir ve ihyası konularını açıklar.⁴⁷

Ebedî Azap Konusu: Nursî, “وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ / onlar için büyük bir azap vardır (Bakara, 7)” âyetinin tefsirinde, kısa bir ömür zarfındaki küfre karşılık ebedî azabın adalet-i ilahiye açısından uygun olduğuna dair altı açıdan cevap vererek küfrün sınırlı bir zaman içinde, sınırsız bir cinayet olduğunu ispat eder. Ardından ebedî azabın hikmet-i ezeliye ve merhamet-i rabbâniyeye de muvafık olduğunu izah eder.

Melâikenin Varlığı: Nursî, “وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً... / “Hani rabbın meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti...” âyetinin tefsirine başlamadan “Mukaddime” başlığı altında 29.Söz'de genişçe ele aldığı melâikenin varlığını ispata dair delilleri maddeler halinde sunar.⁴⁸

⁴⁵ Nursî, *İşârât*, 205-206

⁴⁶ Bk. Nursî, *İşarat*, 413-419

⁴⁷ Bk. Nursî, *İşârât*, 529-537

⁴⁸ Bk. Nursî, *İşârât*, 637- 643

Nübüvvet'in İspatı: Nursî, “وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ / Eğer kulumuza indirdiğimiz Kur'ân'dan şüphe ediyorsanız, siz de onun bir sûresinin benzerini getiriniz ve eğer sözünüzün eri iseniz Allah'tan başka tapındıklarınızı da yardıma çağırınız. (Bakara, 23)“Ayetinin tefsirinde öncelikle “Mukaddimetün fi Tahkîki'n-Nübüvve” başlığı altında altı mesele halinde nübüvvet konusunu etraflıca ele alıp ispat eder.⁴⁹

Mucizât-ı Enbiya'nın Beşeri Maddî Terakkiye Teşvik Etmesi: Nursî, وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا / “Adem'e bütün isimleri öğretti” âyetinin tefsirine başlamadan önce “Mukaddime” başlığı altında *Sözler*'de geniş bir şekilde anlattığı, Peygamberlerin mucizelerinin beşeri onların benzerini yapmaya teşvik etmesine dair tafsilatlı açıklamalarda bulunur.⁵⁰

Kader Konusu: Nursî, “حَتَّمَ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ وَعَلَىٰ سَمْعِهِمْ وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ غِشَاوَةٌ / وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ / Allah onların kalplerini ve kulaklarını mühürledi. Gözleri üzerinde de bir perde vardır... (Bakara, 7)” âyetinin tefsirine başlamadan önce, “Mukaddime” başlığı altında “*Bil ki, burada durup mütekellimlerin konuşmalarını dinlememiz gerekiyor. Çünkü bu âyetin altında Mutezile, Cebriye ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat arasında büyük bir harp vardır...*” diyerek kader konusunu çeşitli yönleriyle maddeler halinde ele alır.

Daha sonra “*Mukaddimetün Uhrâ*” (Diğer Mukaddime) başlığı altında tabiatperestlerin sebeplerin hakiki tesiri olduğuna, Mecusilerin şerleri ayrı bir ilahın yarattığına ve Mutezilenin canlıların ihtiyari fiillerinin yaratıcısı olduğuna dair iddialarını maddeler halinde cevaplandırır.

7.3. İbadet Konusu

Nursî, “يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ / *Ey insanlar! Sizi ve sizden öncekileri yaratan Rabbinize kulluk ediniz ki, müttakilerden olasınız.* (Bakara, 21)” âyetinin tefsirine başlamadan önce bir giriş mahiyetinde “Mukaddime” başlığı altında ibadet ve önemi hakkında geniş ve kıymetli bilgiler sunar.⁵¹

Bu konulara ilave olarak tefsir esnasında yeri geldikçe, “*إِنْ قُلْتَ / Eğer dersin: ... Ben de derim ki: ...*” tarîkiyla soru cevap tarzında zihne takılabilecek pek çok konu açıklığa kavuşturmuştur.

Görüldüğü gibi, Nursî bir taraftan âyetleri tefsir edip i'câz ve belâgat nüktelerini arzederken, diğer taraftan hayatı boyunca odaklandığı imânî konuları (tevhid, nübüvvet, ahiret gibi) -yeri geldikçe- açıklamıştır. Aslında bu durum her müfessirin tefsirinde az-çok müşahade edilebilir. Çünkü her tefsir, müfessirinin ilmî birikimin,

⁴⁹ Bk. Nursî, *İşârât*, 451-477

⁵⁰ Bk. Nursî, *İşârât*, 657-661.

⁵¹ Bk. Nursî, *İşârât*, 405-411.

yaşadığı ortam ve şartların, yoğunlaştığı konuların bir yansımaları da sunar bizlere. Hatta tefsirde müfessirin halet-i ruhiyesine dair ipuçları dahi bulabiliriz.

Sonuç

XX. yüzyıl müfessirlerinden Bediüzzaman Saîd Nursî, bütün eserlerinde ağırlıklı olarak Kur'ân'ın ana konuları olan tevhid, nübüvvet, âhiret konularına dair âyetleri ele alarak tefsir ettiği gibi *İşârâtü'l-İ'câz* tefsirinde de Kur'ân'ın kelâm-ı ilâhî olduğunu ispat etme sadedinde, nazmındaki i'câz nüktelerini ortaya çıkarmayı hedeflemiştir.

Denize dalarak değerli mücevherler toplayan mâhir bir dalgıç gibi, Nursî de uçsuz bucaksız Kur'ân denizinin derinliklerine dalarak onun ulvî hakikatlerine ait değerli mücevherler, inciler, mercanlar çıkarmıştır. Onun nazarında âyetler katmerli bir gül goncası gibi çeşitli mana tabakalarına sahiptir. Dakik nazarıyla bu tabakalar arasında dolaşarak sarih mananın yanında âyetlerini şâret, remz ve imâ ettiği, telvîh ve telmihde bulunduğu ince esintileri de istismam etmiş, teraşsuh eden sızıntıları gözlemlemiştir. Çünkü onun nazarında Kur'ân harikulâde bir câmiyete sahiptir. Durgun bir havuza atılan taşın etrafında gitgide genişleyen halkalar oluştuğu gibi, Kur'ân ayetlerinin de daireler halinde gittikçe genişleyen mana tabakaları vardır.

Nursî'nin bütün asırlardaki insan tabakalarına hitap eden, her asra yeniden iniyormuş gibi bakan ilahî kelam olarak gördüğü Kur'ân, çok sağlam bir zemine oturmuş, her yönüyle metin ve mükemmel bir saray gibidir. Bu saray delil sütunları üzerine oturmuştur. Üstünde i'câz parıltıları görünür. Vahy-i semavînin hakikatlerine istinad etmiştir. Önünde gösterdiği hedef, dünya ve ahiret saadetidir. Hem akla hem kalbe hitap etmektedir.

Kaynakça

Abduh, Muhammed. *Durûsun mine'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi'l-'Ulûm, 1987.

Bakkal, Ali. "Kur'ân'ın İ'câzı Üzerine Genel Bir Değerlendirme". *Katre* 2 (2016), 1-25.

Câhız, Ebû Osmân Amr b. Bahr b. Mahbub el-. *Hız. Muhammed'in Nübüvvet Delilleri (Huvecü'n-nübüvve)*. çev. İbrahim Halil Erdoğan. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.

Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: TDV Yayınları, 1983.

Demirci, Muhsin. *Tefsir Usûlü*. 34. Baskı. İstanbul: İFAV, 2014.

Doğan, Mücahit. "Bir Kelimeyi Yıllarca Bekleyen Şair: Yahya Kemal Beyatlı". *Mavi Edebiyat Dergisi*

(https://maviveedebyiat.blogspot.com/2017/08/bir-kelimeyi-yillarca-bekleyen-sair_19.html)

Dehlevî, Veliyyullah. *el-Fevzü'l-Kebîr fî Usûli't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1987.

Ebü'l-Ferec el-İsfehanî. *el-Agânî*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Eren, Şadi. "Kur'ân Kelimelerindeki Mucizelik (İşârâtü'l-İ'câz Örneği)". *Katre* 2 (2016), 149-165.

Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'ân*. çev. Alparslan Açıkgenç. Ankara: Fecir Yayınevi, 1987.

Gazalî, Ebû Muhammed. *Cevâhiru'l-Kur'ân*. thk. M. el-Kabbâbî. Beyrut: 1986.

Güllüce, Veysel. *Bilimsel Tefsirde Usul*. İstanbul: Aktif Yayınevi, 2007.

Güllüce, Veysel. *Kur'ân-ı Kerîm'de Ahiret İnançının Temelleri*. Erzurum: EKEV Yayınları 2001.

Mennâ el-Kattân. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 2007.

Muhammed Gazali. *el-Mehâviru'l-Hamse li'l-Kur'âni'l-Kerîm*. Beyrut: Dâru's-Şuruk, 2000.

Muhsin Abdulhamid. *en-Nursiyyu: Mütekellimu'l-Asri'l-Hadîs*. Kahire: Dâru Sözlür li'n-Neşr, 1994.

Nevasî, Faruk. *Meşhedun min Nakdi's-Şi'ri'l-Kadîm*. (<https://www.diwanal-arab.com>)

Nursî, Bediüzzaman Said. *İşârâtü'l-İ'câz fî Mezânni'l-İcâz*. 2. Baskı. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Mektubât*. İstanbul: Envar Neşriyat, 2013.

Nursî, Bediüzzaman Said. *el-Mesneviyyü'l-Arabîyyü'n-Nûrî*. thk. İ. Kâsım es-Sâlihî, İstanbul: y.y., 1988.

Nursî, Bediüzzaman Said. *es-Saykalü'l-İslâmî*. Ankara: 1958.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Muhâkemât*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1991.

Nursî, Bediüzzaman Said. *Sözlür*. İstanbul: Envar Neşriyat, 1991.

Öztürk, Osman. *Osmanlı Hukuk Tarihinde Mecelle*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı Neşriyatı, 1973.

Pak, Zekeriya. *TefsirUsûlü*. Ankara: BİLAY, 2020.

Rağîb el-İsfehânî. *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.

Râzî, Fahrüddin. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1990.

Sâbunî, Muhammed Ali. *et-Tibyân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dımaşk: Dâru'l-Kalem, h. 1408.

Salmazzem, Mehmet. "Tehaddî Âyetlerinin Nüzûl Kronolojisine Dair Farklı Bir Yaklaşım" *EKEV Akademi Dergisi* 19/64 (2015), 115-136.

Serdar, Murat. "Kelâm'da Delâilu'n-Nübüvve Bağlamında İ'câzu'l-Kur'ân Meselesi". *Katre* 2 (2016), 27-51.

Subhî es-Sâlih. *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-İlmi'l-Melâyîn, 1981.

Şahiner, Necmeddin. *Bilinmeyen Taraflariyle Bediüzzaman Said Nursî*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları, 1979.

Şehâte, Abdullah Mahmûd, *Ehdâfu Külli Sûretin ve Makâsiduhâ fîl-Kur'âni'l-Kerîm*. Kâhire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1980.

Şensoy, Sedat. "Nazmu'l-Kur'ân", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/464 vd. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yusuf Şevki Yavuz. "İ'câzü'l-Kur'ân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/403-406. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Yılmaz, Hasan. *Kur'ân'ın Konu Tertibi ve İçerik Tahlili*. Ankara: Fecr Yayınevi, 2014.

Zürkânî, Muhammed Abdulazim. *Menâhilü'l-'irfân*. Kâhire: Dâru İhyâu'l-Kütübi'l-'Arabiyye, ts.